

A Vigilia beszélgetése

Kovács Józseffel

Már eleve különös volt, hogy amikor adatokat gyűjtöttem „Akiiket üldöztek az igazságért” című könyvemhez, a nyilas időkben meghurcolt Kovács József veszprémi egyházmegyei pap nevét sem az élők, sem a boltak között nem találtam a sematizmusokban. Külföldre távozott volna? Külépett? Miért kell nevével ilyen mélyen hallgatni? Már-már lemondtam szerepeltetéséről. Aztán a hetvenes évek végén egy Bády Ferencnek írt levelemben megemlítettem. A válasz postafordultával érkezett: Kovács József Budapesten él, polgári foglalkozása van, de az újlaki templomban működik kisegítő lelkészként. Neve bekerült a nyilas uralom alatt üldözött egyházi személyek névsorába. Az ügyet elintéztetnek véltem. Tíz évvel később fiaim Pestre kerültek. Egy látogatásom alkalmával egyikük megemlíti, hogy lakik házukban egy kedves öregúr, Józsi bácsi, akiről úgy tudja, hogy pap, és fiatal korában többször is meghurcolták.

Egy Marek utcai bérház szűk udvaráról nyíló csöppnyi kis lakásban találtam rá végül Kovács József nyugdíjas programozóra, volt veszprémi egyházmegyei lelkészre. Ha otthon tartózkodik, reggeltől estig égetnie kell a villanyt, szobáját napsugár sohasem éri. Bár hetvenéves, csaknem egész nap kisegít valamelyik plébánián.

— Mikor és hol mondta első szentmiséjét Főtisztelendő Úr?

— 1944. december 17-én, a veszprémi börtönben, két emelet mélységben a föld alatt. Tíz nappal korábban ugyanebben a börtönben szentelt pappá a velem együtt raboskodó Mindszenty József megyéspüspök. Ő volt a kézvezetőm is. Az ünnepi beszédet Solymár István spirituális mondta, ugyancsak rabtársam.

— Miért kerültek a börtönbe?

— Amikor 1944. november 27-én dr. Schiberna nyilas főispán letartóztatta Mindszenty püspököt, mi, kispapok megakadályoztuk, hogy a rendőrség betuszkolja a főpásztort a ház előtt várakozó gépkocsiba. Dulakodás támadt rendőrök és kispapok között, és mi győztünk. A letartóztatott püspök főpapi díszben, kispapjaitól és a rendőröktől körülvéve, a veszprémi járóelők szeme láttára gyalog tette meg az utat a törvényszéki fogház épületéig. Ezt meg kellett torolni rajtunk! Két nap múlva értünk is eljöttek és letartóztattak. Így kerültünk börtönbe, ahová főpásztorunkon kívül több előljárónkat is behurcolták a nyilasok.* Néhány nappal később a többiekhez hasonlóan én is kézhez kaptam a letartóztatásomról szóló véghatározatot, melyben megtudtam magamról, hogy „hatósági közeg ellen erőszakot követtem el, társaimmal együtt tüntető felvonulás rendezésével a lakosság fellázítását kíséreltem meg, mely cselekménnyemmel a közrendet, közbiztonságot s ezáltal a hadművelleti érdeket nagymértékben veszélyeztettem”. Néhány nap múlva eljutott hozzánk a börtönbe a hír, hogy a Gestapo mindannyiunkat át akar venni

* Mindszenty József püspökkel együtt bebörtönözött papok: dr. Kögl Lénárd, dr. Langmár Lipót, dr. Lékai László, dr. Máhig János, dr. Megyesi Schwartz Róbert, dr. Mészáros Tibor, dr. Rosta Ferenc, dr. Solymár István, Szabadhegyi Szabolcs és Varga Péter Pál.

a nyilasoktól, és elszállítanak bennünket egy német koncentrációs táborba. Püspök atyánk ezért úgy döntött, hogy a tíz ötödéves letartóztatott kispapot pappá szenteli. Ekkor, 1944. december 17-én szentelték velem együtt pappá ott a börtönben Bódy Györgyöt, Boros Károlyt, Harangozó Jánost, Párkányi Józsefet, Péterfai Lajost, Tamás Lászlót, Vörös Józsefet, Szöllösi Ferencet és Zalai Ferencet. A börtön parancsnoka lehetővé tette, hogy behozzanak egy miseruhát. Ezt adták egymás után ránk. Aztán litánia volt, kézzrátétel, kézmelegenés — és papok lettünk... Őreink ott térdeltek velünk együtt, és könnyeztek.

Az elhurcolás ezúttal mégis elmaradt. Köszönhető volt ez egy Kalocsáról Veszprémbe menekült ügyésznek, aki nem volt hajlandó bennünket átadni a Gestapónak. Emlékszem, vele volt férjezett lánya is. A férj a fronton szolgált, a feleség babát várt. Mi a szemináriumból valamivel jobb kosztot kaptunk, és erről mindennap más kispap mondott le a kismama javára. Végül december 22-én egy öreg, kopott autóbuszba raktak bennünket, s elszállítottak Sopronkőhidára. Itt nem számítottak érkezésünkre, s csak órákig tartó várakozás után kaptunk helyet a fogházörök gyermekei számára létesített iskolaépületben. De mert a termet nappal a véstörvényszék használta, másnap átköltöztettek bennünket a fegyintézet kosárfonó műhelyébe, melyet számunkra kiürítettek.

Földre terített szalmán aludtunk, és huszonhatan ettünk egy fazékból, egy kanállal, sorban egymás után. Amikor főpásztorunknak külön ágyat és kosztot kínáltak fel, ezzel háritotta el: „Ha papjaim és kispapjaim vállalták velem a sorsközösséget, akkor én semmiféle külön elbánást nem fogadhatok el.” És továbbra is feküdt a szalmán. Vacsoráját egy gyenge gyomrú kispap fogyasztotta el, pedig tudtuk, hogy ő is betegeskedett annak idején a gyomrával.

A bennünket őrző csendőröktől megtudtuk, hogy a fogház tele van politikai rabbal, s vannak közöttük neves személyiségek, Kállay Miklós, Töreky Bálint, Jávor Pál, Titkos Ilona. Ugyancsak őrzőinktől értesültünk Bajcsy-Zsilinszky Endre kivégzéséről. Imádkoztunk lelki üdvéért. Egy alkalommal találkoztunk a „lárva arcú hóhérral” is. Fülünk hallatára megjegyezte, hogy eddig papot még nem akasztott, s külön örömet jelentene neki, ha valamelyikünk nyakára tekerhetné a kötelet. Kívánsága nem teljesülhetett, mivel december 28-án mindannyiunkat átszállítottak a soproni Isteni Megváltó Leányainak zárdájába. Bár továbbra is rabok maradtunk, csendőrök vigyáztak ránk, de ellátásunkról a kedves nővérek gondoskodtak. Püspök atyánk ebben a zárdában szentelte diákonussá — ha jól emlékszem 1945. február 1-én — Schusztter Lajost, Szekeres Imrét, Vencel Ferencet és Vörös Istvánt. Csoportunkból fogságunk idején csak Homor József és Liphay László nem részesülhetett semmiféle ordóban, mivel ők még harmadévesek voltak.

Február 22-én végre eljött a nap, amire várva vártam: szabad lettem. Püspök atyánk kivételével mindenkit hazaengedtek. Önként megosztotta továbbra is a fogságot főpásztorával Szabadhegyi Szabolcs, Mészáros Tibor, Lékai László és Szöllösi Ferenc.

Szabadulásom után Veszprémbe utaztam, hogy elhozzam személyes dolgaimat, melyeket elhurcolásom előtt ott hagytam. Sajnos semmim sem maradt. De a jó nővérek a legszükségesebbeket összeadták, s ezzel fölpackolva indultam első állomáshelyem, Sümegcsehi felé, mit sem sejtve abból, hogy egy év múlva ismét rács mögött leszek, mert a hadműveleti érdekek helyett majd az „erkölcsi rend kifejlődését” fogom veszélyeztetni... Vonat már nem járt, egy egész álló nap és éjjel gyalogoltam megállás nélkül a menekülők között hol köves úton, hol mezei-erdei utakon átvágva.

A plébános nagy szeretettel fogadott, bár odahelyezésemről nem értesíthette a püspökség. Két hét múlva front lett a falunkból, és amit Veszprémből nagy nehezen magammal cipeltem, elégett egy szalmakazalban, ahova elrejtettem, követve honfitársaim példáját. A front kilenc halottat követelt, majd alighogy továbbvonult, ott maradt a falu rémületére a hastífusz. Áldozatait naponta temettem, mivel jó öreg plébánosom is megbetegedett.

Sümegecehihez tartozott Bazsi (3 km) és Sümegeprága (7–8 km). Itthon a plébános, a két filiában én tanítottam a hittant. Az ifjúság pasztorálásával mindhárom községben én voltam megbízva. Vasárnap kivételével naponta gyalog kellett megtennem az utat. Egyetlen pár cipőm Veszprém—Csehi között nagyon elhasználódott, s most már annyira tönkrement, hogy egy roncs terepjáró kerekéből lefaragott gumidarabból kellett magamnak sarut készítenem. Furcsán festhettem, de mit számít ez egy kezdő kaplánnak. Mindhárom községben gyönyörűen működött a KALOT és a KALÁSZ. Csehiben megvet-tünk olcsón egy düledező parasztházat, rendbe hoztuk, kialakítottunk benne egy termet beépített színpaddal, és színdarabokat rendeztünk. Szépen ment minden, külső szegény-ségem mellett is öröm volt az életem.

Főnökömmel egyszer elhatároztuk, hogy a három község fiatalsága számára — 1946 márciusának első vasárnapján — ifjúsági napot rendezünk. A szükséges engedélyt a sümegi járási rendőrkapitányságtól megkaptuk. Jól emlékszem, hogy a szépen sikerült rendezvényen egyikünk sem politizált. Annál erősebben hangsúlyoztuk a hithez, egyház-hoz való hűség fontosságát.

Az ünnepség elmúltával, március 14-én déltájban megállt a plébánia előtt egy parasztszekér, rajta a kocsis meg egy rendőr. A rendőr leszáll, bejön, s elérzékenyülve, szinte könnyezve mondja, hogy letartóztatási parancsot hozott ellenem, és szíveskedjek vele menni Sümege. Bemegyek a plébánoshoz, mondom a tényállást. Végighallgatja mindezt a házvezetőnő, kiszalad az utcára, és mindent azonnal elhíresztel a járókelőknek. Erre a falu apraja-nagyja odacsődült a plébánia elé. Meg akarták akadályozni, hogy a rendőr elvigyen. De én felálltam a kocsiülésről: Kedves hívek! Ne bántsátok ezt a rendőrt! Ő nem tehet semmiről, csak parancsot teljesít. No, Isten nevében az egyházért előre! — intettem a kocsisnak, és elindultunk. Főnököm a löcsöt fogva szaladt velünk a falu határáig. A rendőr nem szólt semmit, csak meghatódva nézett hol rám, hol a plébánosra.

Megérkezésünk után egy főhadnagy hallgatott ki, és azonnal elrendelte további fogvatartásomat. A rendőrkapitány állítólag ellenezte ezt, de a főhadnagy volt a politikai tiszt, és az ő szava döntött. Mihelyt a hívek megtudták, hogy Sümegeben vagyok, nagy tömegben jöttek a kapitányság elé, követelve szabadon bocsátásomat. De ehelyett átvittek Tapolcára. Itt néhány napig a kapitányság fogdájában őriztek. Március 23-án elindítottak vonaton Nagykanizsára. Balatonszentgyörgyön órákig kellett várni az átszállásra. A kísérő rendőr egyszer csak azt mondja: „Tisztelendő Úr! Üljön ide a padra, én bemegyek a faluba egy ismerősömhöz. Mire a vonat beér Pestről, addigra visszajövök.” Jó két óra telt el, a vonat még nem jött, de a rendőr igen. Amikor meglát, elképed. „Hát Tisztelendő Úr itt van?” Hol lennék, mondom, csak nem képzeled, hogy bajt hozok a fejére azzal, hogy megszőköm? — Ettől nagyon meghatódott. Kanizsára érve azt mondja: „Nem vagyok hajlandó maga mellett menni az utcán. Legyen szíves előttem vagy mögöttem menni az utcán a tábor bejáratáig.” Így érkeztem meg a Zala megyei rendőrkapitányság internálótáborába. A tábor parancsnoka felolvasta előttem az internálási véghatározatot. Le kellett ülnöm meglepetésemben. Az indoklás így hangzott: „Így kellett határoznom, mert nevezett a magyar demokrácia erkölcsi és vallási kifejlődését igyekszik megakadályozni, s minden törekvése arra irányul, hogy elveit a baloldalhoz tartozó szegény munkásnép rétegei ellen fordítsa. Rémhíreket terjeszt, és ezzel igyekszik ismét a demokrácia ellen törni. Fasiszta magatartására való tekintettel veszélyes, és a közre káros, miért is állambiztonsági szempontból internálása szükséges és indokolt.” Istenem, hát ilyen hamar megváltoztam volna? — gondoltam magamban. Tavaly szabadulok a nyilasok börtönéből, idén meg már fasiszta vagyok? A tábor parancsnoka is elmosolyodott, de a vállát vonogatta, és csak ennyit mondott: „Hát ez van írva.” Ettől a naptól kezdve csak egy szám lettem: 1839. Fekhely: szalmazsák a földön, lepedő nélkül, a fogas egy szög a falban. Akárcsak tavaly. Megtudtam, hogy előtte való napokban engedték ki innen Niemetz Sándor hahóti

plébánost. Amikor hónapok múlva szabadultam, akkor meg Láber Miklós zalamernyei papot hozták be. Őrzőink tréfásan megjegyezték: „Úgy látszik, gondoskodnak róla, hogy a tábornak mindig legyen papja.”

Reverendámat felszólítás ellenére sem voltam hajlandó levetni. Ezért aztán nem vittek ki a városba munkára. Ehelyett bent a táborban udvart, folyosót sepertem, mosogattam, latrinát oltott mésszel öntözgettem, kondérokot cipeltem. Szabad időmben leveleket írtam, sokszor mások helyett is. Nem tagadom, néha letört voltam. Hiányzott a tisztálkodási lehetőség, martak a poloskák, egész tömeg ember aludt, horkolt egy teremben, szűken egymás mellett. Egymás zaját, bűzét kellett a hosszú éjszakán elviselni... De ebben a keserves életben voltak nagyon szép óráim is. A tábor épületének folyosóján egy asztalon minden vasárnap szentmisét mondhattam, prédikálhattam. Nagyhét három napján lelkigyakorlatot is tarthattam. Felejthetetlen ünnep volt, mikor 100–150 internált járult a szentáldozáshoz! A húsvét hajnalban mondott szentmisén nemcsak a rendőrök vettek részt, de jelen volt maga a táborparancsnok is. Róla később azt hallottam, hogy egy politikai per kapcsán kivégezték.

Egyszer a folyosón sétálok, hát ki jön velem szemben? Veres Péter volt, az író, akkor hadügyminiszter. Ki ne ismerte volna meg a jellegzetes, csizmás, fehér inges Veres Pétert? Mi egyébként még régebről, Balatonbényéből ismertük egymást. Odalép hozzám és kérdezi: „Hát maga mit keres itt?” Mondom, hogy internálva vagyok. „Na, jöjjön mindjárt velem!” Ezzel bemegyünk az irodába. A főhadnagy meglepődött. Valamit sügtak-bügtak. Veres megkérdezi: „És hogy viselkedett internálása alatt a főtisztelendő?” „Kifogástalanul. A társait is nyugalomra nevelte” — dicsért a főhadnagy. „Na, akkor engedjük őt haza” — jelentette ki Veres Péter.

1946. június 7-én szabadultam, és először Barcsra mentem öreg édesapámhoz. Amikor június 22-én megérkeztem Tapolcára, az állomáson már várt a főnököm kocsija. Amint Bazsiba érünk, a falu közepén díszkapu, rajta felírás: „Isten hozta jó Atyánkat!” És ott ünnepel az egész község. Sümegprágából is jöttek, mivel az kiesett az útvonalból. A segédjegyző mondott köszöntőt, majd elénekelték a Hímnuszt. Harangzúgás közepette haladtunk tovább Sümegcsehi irányába. Itt már a szélső háznál sokan vártak. Leszálltam, és gyalog mentem velük a templomig. Ahogy beléptem, felzúgott az orgona, harsogva zendült föl a nép ajkán a Te Deum.

Ezekben a napokban küldte el címemre az áthelyezésemről szóló értesítést Bánáss püspök. Egyéves káplánkodás után Kerekibe helyezett önállónak. Ezt a levelet már nem kaptam kézhez. Június 29-én, Péter-Pál napján ebéd után megáll a plébánia előtt egy autó, kiszáll belőle a megyei rendőrkapitányság politikai osztályának vezetője egy kíséreléssel. Éppen nálam volt egy gimnazista ministránsom. Amikor beléptek és közölték, hogy letartóztatnak, a fiú kisurrant, fölment a templomhoz, és megkongatta a harangokat. A nép összeszaladt, sokan ásóval, kapával, dorongokkal. Az őrnagy bátor legény volt, de azért hozzám fordult, csendesítsem le a népet, hiszen csak „kihallgatásra” visznek. Mit tehettem? Hát ismét megvédtem a hatóságot. Kértem az embereket, nyugodjanak meg, majd csak eligazítja sorsomat a jó Isten. Kalapot levéve kiáltozták utánam: Isten legyen vele, kedves Atyánk!

Időközben előkerítették vendégemet, mellém lökték az autóba, és elvittek bennünket Zalaegerszegre. Az éjszakát közös zárkában töltöttük. Akkor még nem gondoltam, hogy ebből a derék fiúból pap lesz. Jelenleg utódom az egyik volt plébániámon.

Másnap délután kiszólitának. Sejtve, hogy többé nem találkozunk, elbúcsúztam védelmezőmtől abban a reményben, hogy őt napokon belül hazaengedik, hiszen kiskorú, még csak 16 éves. Később tudtam meg, hogy a kistarcsai internálótáborba vitték, és nálam később szabadult. Ráadásul édesapját is letartóztatták és internálták.

Engem feltettek egy olajos hordókkal megrakott teherautóra, s egyenesen Pestre vittek.

A Bajza utcai Vidéki Rendőrkapitányságnál néhány óráig várakoztunk, majd egy újabb autóbába tuskoltak, és elhajtottak velem a Vilma királyné út (ma Gorkij fasor) 33. sz. alatti szovjet GPU kapitányság házába. Látom az orosz őrséget, hallok az idegen beszédet, amikor megkezdődik átadásom. Eddig csak azt hallottam, hogy rettenetes dolog a GPU kezébe kerülni. Csak azt mondaná meg valaki, mit tudtam elkövetni ahhoz, hogy ilyen „előkelő” helyre hoztak! Rámparancsoltak, vessem le a reverendát. Vonakodtam, erre lehúzták rólam. Ott álltam egy szál ingben, nadrágban. De talán jó is, hogy így történt, mert igazán nem volt szükség olyan meleg öltözetre, mint a reverenda. Felvittek az első emeletre. Egy folyosón mentünk végig. Jobboldalt az utolsó ajtónál megálltunk. A zárban csikordult a kulcs, és nem éppen finoman betessékeltek.

Szörnyű látvány tárult eléem. Hét férfi szakállasan, nagy hajjal, egy szál alsónadrágban egy körülbelül 3×3 méteres szobában. Pokoli volt a hőség, még ijesztőbb a bűz. A cementpadlós helyiség az épület déli oldalán feküdt, ablaka az üvegen belül volt bedeszkázva, felülről igen erős villanykörte égett éjjel-nappal. Szellőztetés soha. Ami szinte elviselhetlenné tette a bűzt, hogy a kis helyiség egyik sarkában állt „a” vödör. Ez a vödör szolgált mindkét fajta szükséglet elvégzésére. Csak akkor vihettük ki, amikor már csordultig megtelt. Nagykanizsán legalább szalmazsákon aludtunk, parkettás szobában. Itt cementpadló, semmi más. Azért vagyok nyomorult, tele reumával, mert a pusztá betonon aludtam egy szál alsónadrágban hónapokig.

Több mint negyven év távlatából már nem emlékszem pontosan, hány nap telt el, mire először kihallgatásra vittek. Fölkísértek a második emeletre, egy gyönyörű, tágas, hűs szobába. Kemény, de durvának nem mondható tiszt tett fel kérdéseket: „Miért vagy itt?” „Én nem tudom.” „No, akkor gondolkodjál!” Ezzel kiment a teremből a tolmácsnővel együtt. Csak a fővezető katoná maradt mellettem. Fogalmam sincs, hány óra telhetett így el, de nagy sokára visszajött a tiszt a tolmácsnő kíséretében, és újra föltek a kérdést, de így: „Most már tudod, hogy miért vagy itt?” Nem tudom — válaszoltam. „No, akkor jövő ilyenkor talán már meg tudod mondani. Lesz időd a zárkában gondolkodni.”

Hetek múltak el, mire ismét felvittek a második emeletre, ahol már másik tiszt várt egy férfi-tolmács társaságában. Most is ez volt az első kérdés, hogy miért vagyok itt, amire én megint azt válaszoltam, hogy nem tudom. Aztán, mint az első alkalommal, újra visszaküldtek gondolkodni a zárkába. Jó néhány hét múlva megint szólítanak kihallgatásra. Ilyenkor a nadrágot és az inget föl kellett venni. Most az a tiszt faggatott, aki az első alkalommal: „Most már bizonyára tudod, hogy miért vagy itt.” Nem tudom — feleltem. Erre elmosolyodott az én arany-parolis tisztem, és meglepetésemre azt mondta: „Nem csodálom, nem is tudhatod.”

Aztán negyedik alkalommal is szólított a hang: „Josip Kovács!” Bandukolunk föl a kísérő katonámmal, aki mögöttem jön néhány lépcsőfokkal. Bizonyára parancsot kapott, hogy siessünk, mert váltig hajtogatta: „bistra, bistra!” Igen ám, de a gyenge koszt és a levegőtlen, bűzös szoba, amit csak a kihallgatáskor hagyhattunk el, úgy elgyengített, hogy nem tudtam „bistra” menni. Hátra akartam fordulni, hogy mondjam: szédülök, nem tudok sietni. Jobb karomat, melyet hátul össze kellett tenni a ballal, elengedtem, és kissé hátrafordultam: „Nem tudok gyorsabban menni!” Kísérőm talán azt gondolta, támadni akarok, és puskájára feltűzött szuronyával — lehet, hogy nem is készakarva — jobb karomat könyököm alatt mintegy 3 cm hosszan átszúrta. Nem volt mély a seb, de bőségesen folyt belőle a vér.

Most a második tiszttel volt találkozásom. Egészen barátságos volt, sőt sajnálkozását fejezte ki sebem miatt. Aztán föltek a kérdést mosolyogva: „No, most már tudod-e, miért vagy itt?” Nem tudom — feleltem. „El is hiszem — mondta —, nem is tudhatod.” Az idegeim — s talán a vér látása is hozzájárult —, meg a gyenge koszt, bűzös levegő következtében felmondták a szolgálatot, és keserves sírásra fakadtam. Erre a tiszt fölkel az íróasztaltól, odajött hozzám, vállamra tette a kezét, és felét oroszul, felét magyarul mondv

így vigasztalgotott: „Pop! Ne bojsze, hamarosan paslé a stari papához!” Aztán elvezettek, és én reménykedve vártam cellámban az ígéret beteljesedését. De bizony még jó pár hétig várhattam én is meg jó édesapám is, hogy viszontlátjuk egymást. Valamikor augusztus végén vagy szeptember elején sok új foglyot hoztak, ezért akinek az ügyét lezárták, azt vagy elengedték, vagy vitték tovább, mivel ez bíróság volt, mely fölmentő vagy elítélő határozatot hozott. Engem is kiszólitottak a cellámból, és meglepetésemre előhozták a zsákot, mely reverendámat, kalapomat, bakancsomat, zoknimat rejtette. A magyar rendőrség emberei azonban csak másnap jöttek értem. Addig levittek a pincesorba, s bezártak egy rekeszbe, mely tele volt régi, ócska bútorral, a bútorok meg poloskával. Ezek úgy elleptek, hogy csípéseiktől nemcsak szemem, de még orrlyukam és fülem is bedagadt. Tehetetlenségemben olyan ordítást rendeztem, hogy sietve rohantak le, gondolván, hogy megháborodtam. Igaz, nem messze voltam ettől. Amikor látták, mi történt velem, nevetni kezdtek, és fölvittek a földszinti folyosóra. Itt töltöttem az éjszaka hátralevő részét.

Másnap megjelent a magyar rendőrség két embere, és lehívták azt a tisztet, aki „megjósolta” közeli elbocsátásomat. Amikor odaér, odafordul az egyik rendőrhöz: „Te, ha még egyszer ilyen magyar ember idehozni, akkor az menni haza, te meg itt maradsz!” Ezt mondta nekik a fülem hallatára, s miután kezét fogott velem, sarkon fordult, s kemény, kopogó léptekkel távozott.

Ponyvatetős teherautóval vittek a Bajza utcai főkapitányságra. Bilincset tettek mindkét csuklómra. Ez eddig nem történt velem. Miután megérkeztünk, a folyosón egy farakásra ültettek, és órákig várakoztattak. Végre megjelent egyik kísérőm egy újabb rendőrrel, és nem éppen a legbarátságosabb hangon így szólt: „Na, jöjjen utánunk!” Az utcán ugyanaz a kocsit várt, amivel idehoztak. Elindultunk. A Nádor (most Münnich) és a Zrínyi utca sarkán volt a Katona Politikai Osztály. Mivel a Bajza utcában nem volt fogda, hát itt kaptam szállást. Egy cellába kerültem Kudriczky altábornaggyal meg Farkas Jozefáttal, aki a hatvani ferences rendház főnöke volt. A 2×2,5 méteres rekeszekben két-két emeletes pricc volt négy fogoly számára. Mégsem cement! — örvendeztem. De örömöm nem sokáig tartott, mert néhány nap múlva nem győztem vakargatni lábszáraimat. Mint a gyöngyfüzér, úgy sorakoztak nadrágom varrásaiban a jóllakott ruhatetük.

Napok teltek el, míg egy éjszakán szólítottak, és úgy, ingben, nadrágban, mezitláb útnak indítottak kísérettel a Bajza utcába. Természetesen gyalog, és a bilincset is fölrakták a csuklómra. Megint órákat töltöttem a farakáson, míg aztán több termen áthaladva, egy húsz év körüli civil fogadott. Első dolga volt, hogy leoldatta bilincsemet, kiküldte kísérőimet, és helyet kínált. Föltette ő is a már oly sokszor elhangzott kérdést: „Miért tartóztatták le?” A hangja barátságos, inkább érdeklődő, mint parancsoló volt. Tíz perc múlva hívatta kísérőmet, akivel aztán úgy, ahogy jöttünk, újra bilincsel a csuklómra, visszasétáltunk az Andrássy úton. Napok múlva megismételtették ezt a sétáltatást Budapest szép, villanyfényes főutcáján.

Nem tudom, hány nap múlhatott el. Egy délután ismét nyílt a zárka ajtaja. Eszembe sem jutott, hogy többé nem térek vissza, nem is búcsúztam el cellatársaimtól. De fölérve a földszinti folyosóra, ott látom a zsákom, bilincs helyett azt nyomták a kezembe. Aztán a ponyvás teherautón a Bajza utcába vittek, s megint a farakásra ültettek. Kísérőm eltűnt, helyette egy nagyon barátságos, hetyke, civil ruhás tiszt „szórakozott” velem a következőképpen: drótot dugott a konnektorba és kezemre csavarta a másik, kissé lekopaszított végét. De a drót közepe táján valami kis szerkezet lehetett, mert bár erősen megrázott, agyon nem csapott. Gondolom, az a szerkezet csökkentette az áram erősségét.

Eppen akkor érkezett föl az emeletre az a fiatal tiszt, aki első alkalommal oly barátságosan fogadott. Ahogy ezt meglátja, fülem hallatára így szól rá: „Szégyelled magad! Én a rabbimmal nem tenném ezt!” Azonnal letekerte kezemről a drótot.

Az emberséges tiszt, beérve szobájába ismét azonnal hellyel kínálta, majd íróasztalából kivett egy iratcsomót, és így szólt: „Tisztelendő Uram! Ön ettől a pillanattól szabad! Gratulálok őszinte szívvel.” Majd bemutatkozott: „Kelemen főhadnagy vagyok.” Keresztnevére, sajnos, nem emlékszem, pedig ha most, 42 év után találkoznék vele, köszönetet mondanék neki. Aztán megkérdezte, van-e hova mennem itt Pesten. Mert ha nincs, vonatköltséget utaltat ki részemre. Mondtam, hogy Pesten van a bátyám, hozzájuk megyek. Amikor fölvettem a hónapok óta zsákba gyúrt reverendámat, csúful összenyomott kalapomat, kínosan mosolyogtam. Hajam is hosszú volt, szakállam csapzott. Ő is elmosolyodott, amikor végignézett rajtam: „Igaza van. Majd adok egy kísérőt, aki bátyja lakásáig ön mellett lesz, és ha valaki szólna, ő majd igazolja magát.”

Csengetéskor bátyám felesége nyitott ajtót. Nem ismert föl, csak ennyit mondott: „Mindjárt hozok egy kis ennyivalót.” Koldusnak nézett. Erre már megjött a hangom: Mariska, hát nem ismered meg? „Jaj, a Józsi” — és már csuklott össze. Kiáltására bátyám is eljött, felfogta ájult feleségét. Hiába tiltakoztam, ne öleljenek meg, mert tetves vagyok, sírva, könnyes boldogsággal karoltak át, s szinte úgy rántottak át a küszöbön. De az előszobánál tovább nem voltam hajlandó menni, amíg borbélyt nem kerítettek, aki aztán lenyírta hajamat, leborotválta szakállamat. Majd megfürödtem, a bátyámtól tisztá ruhát kaptam, a magamét pedig — amely a szó legszorosabb értelmében szennyes volt és bűzös — forró vízbe áztatták reverendámmal együtt. Most már aztán megérdeklődtem, milyen nap és hányadika van. Szeptember 24-e volt, Fogolykiváltó Boldogasszony napja... Úgy éreztem, ez nem lehetett véletlen. Mióta nem misézhettem, nem breviáriumozhattam, fejből imádkoztam a Mária-könyörgéseket.

— *Megtudta valamikor, hogy mi volt tulajdonképpen oka a harmadik letartóztatásának?*

— Annak idején még létezett a KALOT. F fiatal voltam, szerettem az ifjúsággal foglalkozni, s talán sikerült velük a közös hangot megtalálnom. Cserkészparancsnok voltam, Szívgyárdát vezettem, sikerült kézben tartani a csoportokat, jó programot adni nekik. Nehézségeket nem ismertem. Nagy hóban is elmentem a 9 km messzi Sümegprágáig színdarabot betanítani. Akarva-akaratlanul is rokonszenves az a vezető, akiről látják, hogy nem a fizetésért teszi, amit tesz, hanem szeretetből. De akkoriban erőltetni kezdték a MADISZ-t. Próbálták a fiatalokat odaterelni, de ők sehogy sem akartak ott hagyni engem. Aztán valaki elszólta magát: „Mit gondoltok, amíg a Kovács atya itt lesz, belépünk?” Ezért hát gondoskodni kellett arról, hogy eltűnjek a színről. Ez lehetett legfőbb oka a letartóztatásomnak.

Mihelyt kissé megerősödtem, Veszprémben jelentkeztem a püspökségen. Bánáss püspök Lengyeltóti helyezett káplánnak. Megérkezve azonnal jelentkezni kellett a rendőrségen, mert továbbra is rendőri felügyelet alatt álltam. A járási kapitány, egy Székely nevű zsidó százados ezzel fogadott: „Jól van, Főtisztelendő Atyám, aláírtam, hogy itt volt, de többet nem akarom látni.” Pedig a papíron az állt, hogy hetente egyszer, reggel 6 órakor jelentkezni kell.

Lengyeltóti igen aranyos főnököm volt. De csak 1947 novemberéig maradhattam. Jött az értesítés, hogy a Barcshoz 9 km-re fekvő Darányba helyeznek plébánosnak. Az áthelyezést megtiszteltetésnek vettem, s örömmel mentem, mivel Barcson lakott édesapám. De hajszálon múltott, hogy Darányból nem kerültem ismét börtönbe. Még rabságom idején megfogadtam ugyanis, ha szabadulok, gyalog elzarándokolok egy Mária-kegyhelyre. Máriagyűdnek ekkor volt 800 éves évfordulója, ott volt Mindszenty bíboros, vele az egész püspöki kar. Másfél napig mentünk híveimmel zuhogó esőben 80 km-t, és amikor hazaértünk, szintén gyalog, örültem, hogy este 7 óra körül lefekhettem. A zarándokúton velünk volt a templomgondnok is. Ahelyett, hogy lefeküdt volna, elment a

kocsmába iszogatni. Egyszer csak hallja ám, hogy valamelyik asztalnál a párttitkárnő azt mondja: „Le van sz... Mindszenty meg a Szűz Mária!” Erre gondnokunk szépen odament, és úgy szájon vágta a gyalázkodót, hogy mindjárt elöntötte a vér. Erre az asszony ordítani kezdett, majd rohant éjnek idején jobbra-balra telefonálni.

Éjfél tájban zörgetik az ablakomat: „Rendőrség!” Na, mondom, megyek negyedszer is. De csak a barcsi rendőrkapitány volt, valamikor osztálytársam. Motorkerékpárral jött. Előtte azonban járt az állomáson, és kért egy vasúti jegyet előző estére bélyegezve és kilyukasztva. „Úlj fel gyorsan, és gyere azonnal velem!” De hát mi történt? — hebegtem. „Ne kérdezősködj, nincs rá időnk. Nem szabad meglátnia bennünket senkinek.” Civilben volt, esőköpenyben, hogy föl ne ismerjék. Ahogy Barcsra értünk, elmondta, mi történt a kocsmában. „Ide figyelj! Te egész éjjel itt voltál Barcon. Tegnap búcsújárás után azonnal vonatra szálltál, és itthon, Barcon aludtál édesapádnál, megértted? Reggel pedig azonnal elmegy a püspökhöz, megmondod neki, hogy Darányba vissza nem mehetsz, helyezzen el téged az egyházmegye túlsó végébe.”

Így kerültem 1948-ban Pápa mellé Vaszar községbe. Két szép évet töltöttem itt, aztán kineveztek Péncsekútra plébánosnak. Négy évig működtem ott, abban a beszolgáltatásos, nehéz időben. Tizenhárom hold földdel kulák lettem. Hetven mázsa krumplim termett, de száz mázsát kellett leadnom. Elmentem az állami gazdaságba dolgozni, hogy legyen ennivalóm. Tehenem nem volt, de két borjút kellett beszolgáltatnom. A 70 és 100 mázsa krumpli közti különbséget éjszaka összehordták a hívek. Egy vasárnap hajnalban, amikor felébredek, látom, hogy aratják a gabonámat, nyüzsög a nép a földemen. A megpróbáltatások idején is sok lelkipásztori örömben volt részem. A gondok azonban csak szaporodtak. Miből fogom leadni a zsírt, a borjút meg mindent, amit kiróttak rám a földek után? Nem is egy kulákot éppen azért csuktak le, mert nem tudta teljesíteni a beszolgáltatást. Éreztem, bármikor sorra kerülhetek. Lelkierőm elfogyott, kértem áthelyezésemet. Így kerültem Nagykanizsára két másik káplán mellé harmadiknak. Nagyon jóindulatú főnökünk volt, igen jól éreztük magunkat. De aztán valakinek megtetszett a plébánia. És új főnökünk már nem tudta elviselni, hogy inkább a káplánjaihoz ragaszkodnak a hívek. Bepanaszolt a püspökségen, s nekünk sorban távoznunk kellett. Badacsonytördemicre helyeztek egy idős pap mellé. Kilenc hónap múlva — 1956 szeptemberében — jött az értesítés, hogy Kaposvárra kerülök. Itt nem történt más, mint hogy októberben nekem kellett főnökömet megvédenem a népharagtól. Hogy mi volt a háttérben, azt most hagyjuk. 1957 júniusában Zalavárra, egy öreg bencés atya mellé diszponáltak. Az ő halála után Zalaszabarra helyeztek. Ez a szíkatolikus, mélyen vallásos falu volt utolsó plébániám, ez volt — 1958—60-ig — hivatalos egyházi működésem utolsó állomása. A templomot elődöm szépen tataroztatta, de a plébániát nem. Az épület öreg volt és rettenetesen vizes. Azért hanyagolták el, hogy majd újat építenek. De én addig is — míg a pénz összegyűlik — szerettem volna rendbe hozni, hogy tisztességesen lakhassam. Dolgoztam, megbetegedtem, hasfálsérvet kaptam. Kórházba kerültem, megoperáltak. Amikor felnyitottak, akkor látták, hogy lúdtojás nagyságú csepleszem is van. Ezt is ki kellett venni, de a helye nem akart gyógyulni. A közel három hónap kórházi kezelés után fél év betegszabadságot rendeltek. Ez idő alatt közölték áthelyezésemet Zalaudvarnokra. De hát hogy költözzem nyitott sebbel? Ezt kezelőorvosom is megtiltotta. Klempa püspök úrnak nem is volt szándékában diszponálni engem, de nyomás alatt volt. Magánlevélben ezt írta: „Elküldöm a diszpozíciót, de ha nem megy el, nem írok semmiféle büntető szankciót.” Aztán különböző helyeket ajánlottak fel, olyanokat, amelyeket azzal az egészségi állapottal nem fogadhattam el. Éreztem, teherterhel vagyok egyházi feletteseim számára. Ezért arra kértem Klempa urat, helyezzen szolgálaton kívül, de úgy, hogy papi mivoltom megtartása mellett civil pályán helyezkedhessem el. Kérésemet teljesítette, de előtte nagyon kedves levelet írt, mennyire félt engem ilyen állapotban kiengedni a világba....

Lassan úgy-ahogy rendbe jöttem, és 16 éves egyházi szolgálat után új életformát kezdtem. Munkát kerestem, de mindenütt előrebocsátottam, hogy pap vagyok, s felmutattam a veszprémi püspökség „elbocsátóját”. Végül 1964-ben ministránsom közvetítésével bekerültem Budapesten egy műszergyárba. Itt 1977-ig dolgoztam, s innen mentem nyugdíjba mint programozó. Kezdetől fogva tudták rólam nemcsak azt, hogy pap vagyok, hanem hogy gyakorolom is hivatásomat. Egyébként ott miséztem, prédikáltam 5 percre a gyártól. Munkatársaim közül többen is eljöttek vasárnap a misémre. A gyárban sikeresen elvégeztem a minisztérium keretében szervezett egyéves műszaki tanfolyamot. Amikor nyugdíjba mentem, olyan szépen búcsúztattak, hogy ma is kicsordul a könnyem, ha rá gondolok. Ami papi szolgálatomat illeti, mindig olyan templomot kerestem, amely közelebb esik munkahelyemhez. A napi munka előtt mindig megmiséztem. Amióta pedig nyugdíjas vagyok, mindent végzek: temetek, esketek, gyóntatok. Van munka bőven, és örülök ennek. De most már gyakran elfáradok, és időnként rosszul leszek. Egyedül élek, a szomszédom Bécsben van, csak ritkán jön haza. 26 éve lakom itt, és akiket öreg napjaikban támogattam, mind meghaltak, senki sincs a házban, akihez folyamodhatnék, ha baj érne.

— *Milyen tanulságot vont le életéből? Nem bánta meg, hogy pap lett?*

— Semmi sincs Isten akarata nélkül. Mindig, mindenütt éreztem, hogy ott volt rám szükség, ahol éppen voltam. Ha megbántam volna, hogy pap lettem, nem maradtam volna meg papnak, amikor polgári pályán helyezkedtem el. Könnyebb lett volna életem is. De én hivatásból lettem pap, s maradtam meg annak mind a mai napig. Ha Isten életet, s erőt ad, szeretném továbbra is szolgálni egyházamat. Hol? Hogyan? Meddig? Ezt a Gondviselésre bízom. Mert, mint látja, nyugdíjas programozóként is lehet Istent szolgálni...

Rendhagyó papi élet volt Kovács József pályája? Talán nem egészen. A második világháború után több mint félezer oltártestvére osztozott így vagy úgy az ő sorsában. Életük, megpróbáltatásaik feldolgozásának, megörökítésének szükségességére éppen a nemrég megtartott METEM alakuló kongresszusán egy világi történész hívta föl a résztvevők figyelmét. A hazai történetírás is mind több figyelmet szentel a háború utáni eszmeáramlatok és mozgalmak meghurcoltjainak és áldozatainak. Miért éppen napjaink egyháza feledkezne meg azokról a fiairól, akik leghűségesebben szolgáltak bennünket...?

Hetényi Varga Károly

Számunk szerzői

Paul Josef Cordes a Világiak Pápai Tanácsának elnökhelyettese, Róma

Massimo Camisasca teológiai tanár, szeminárium rektor, Róma

Békés Gellért bencés teológiai tanár, a Katolikus Szemle főszerkesztője

Zlinszky János a római jog tanára, Miskolc

Tringer László tudományos tanácsadó, SOTE Pszichiátriai Klinika

Hans-Georg Zapotoczky egyetemi tanár, Egyetemi Pszichiátriai Klinika, Bécs

Kovács Péter művészettörténész, az István Király Múzeum igazgatója

Petz György író, szerkesztő

Borbély Szilárd író, egyetemi hallgató